

Bojana Modrijančič Reščič, Šolski center Nova Gorica, Elektrotehniška in računalniška šola

PRVA SVETOVNA VOJNA MED MLADIMI NA STROKOVNI ŠOLI

UVOD

Prispevek govori o tem, kako smo z dijaki od 1. do 4. letnika strokovne šole v Novi Gorici, smer Tehnik računalništva, v šolskem letu 2013/2014 osvetlili dogajanje v prvi svetovni vojni ne samo s spoznavanjem bojevanja, orožja in dogajanja v strelskih jarkih, pač pa smo se osredotočili na dejstvo, kako so vso to morijo spremljali ljudje, ki jih je vojna zaznamovala. To so bili lahko vojaki, izobraženci ali pa preprosti ljudje v slovenskih klasičnih literarnih delih. Vse to vedenje smo nadgradili z ogledom muzeja v Gorici, ki celostno prikazuje dogajanja na fronti tudi s pomočjo slušnih efektov. Dragoceni so bili tudi zapisi še živečih sorodnikov dijakov, ki so avtentični vir spominov tistega časa.

PRVA SVETOVNA VOJNA

V srednješolskih klopreh Elektrotehniške in računalniške šole smeri Tehnik računalništva se pogovor med profesorjem in dijaki velikokrat dotakne tudi vojne. Pri pouku zgodovine sploh, je pa obravnava vojn povezana tudi s predstavitvijo klasičnih literarnih del pri slovenščini ter tudi s samostojnim delom dijakov pri govornih vajah. V preteklosti sem tako ob prebranih delih s tematiko prve in druge svetovne vojne ter jugoslovanskih vojn nekoč vprašala dijake, katera izmed njih je bila po njihovem mnenju najhujša in zakaj. Odgovorili so, da so zanje najhujše jugoslovanske vojne, in sicer zato, ker so se zgodile, ko so se sami že zavedali pomena življenja, bivanja. Priznali so tudi, da bi se lahko v preteklosti mnogi iz vojn že kaj naučili, a temu ni bilo tako. O drugi svetovni vojni vedo veliko, marsikaj o njej tudi preberejo iz knjig, na spletu, poslušajo pripovedovanja starih staršev. Eden izmed četrtošolcev preteklih generacij pa je priznal, da se o prvi svetovni vojni malo govori, da je zanje zelo oddaljena, tudi starejši sorodniki skoraj ne pripovedujejo o njej, »pa tudi leposlovnih knjig o njej ne poznamo«. Vpogled vanjo dobijo pri pouku zgodovine, a je na strokovnih šolah v 3. letniku štiriletnega izobraževanja zanj na voljo le ena ura tedensko. In ker je v letu 2014 stota obletnica začetka prve svetovne vojne, smo se pri pouku slovenščine tega dotaknili tako, da so dijaki od 1. do 4. letnika štiriletnega izobraževanja na strokovni šoli, smer Tehnik računalništva, s svojimi govornimi vajami sošolcem približali veliko morijo, ki se je začela leta 1914 in se končala leta 1918, s seboj pa prinesla veliko trpljenja, strahu, pomanjkanja. Zanimivo je, da so dijaki v svojih govornih vajah v šolskem letu 2013/2014 dodali tudi spomine svojih sorodnikov o tistih časih. K temu sem jih spodbudila, čeprav so me čudno gledali, češ »saj vendar o tem nihče ne ve ničesar«. A krajši zapisi so povedali mnogo o tistih dneh.

ŠOLSKI LITERARNI BESEDILI

Dijaki 3. letnika na strokovni šoli pri pouku slovenščine spoznavajo tudi slovensko moderno in njene velike ustvarjalce: Ketteja, Murna, Cankarja in Župančiča. Ob življenjepisu Ivana Cankarja, njegovega težkega življenja, ki je bilo kot Franckin tek za vozom v romanu Na klancu, preberemo tudi črtici Gospod stotnik in Kostanj posebne sorte, ki sta iztočnica

za pogovor o vojni, kateri koli. Sicer ju je avtor umestil v zbirko z zgovornim naslovom Podobe iz sanj: »Sanje, ki jih sanjam zdaj jaz in ki jih sanjaš ti, so senca prave resnice; pač so oblike strahotno povečane, nadvse čudno pokvečene in skrivenčene, toda resnica le ostane, spoznaš jo koj in srce ti je žalostno.«¹ Ta črtica izpostavi kruto stvarnost: hladno jesensko jutro, meglo, umazano okno, prah se spremeni v blato. Na dvorišču stoji kompanija, da se bo napotila na bojišče. Pripovednik zapiše, da nikoli poprej ni videl na enem samem tesnem kraju toliko mlade lepote. In takrat se je pojavil stotnik, ob katerem je hodil plahi praporščak, ki bi rad pobegnil. Prvi je bil visok, ogrnjen v črn plašč, imel je tenke in zelo dolge noge, v orokavičeni koščeni in krempljasti roki pa je držal palico, s katero se je dotaknil mladih, veselih, zgovornih mladeničev, ki jih je prevevalo življenje. In praporščak je pisal ... In tedaj se je stotnik obrnil, pripovednik pa ga je končno le predstavil, in sicer njegov obraz ni imel kože in mesa, namesto oči pa sta bili izkopani v lobanjo globoki jami, dolgi, ostri zobje nad golo, silno čeljustjo pa so zaključevali groteskni prikaz. Gospod stotnik je tako simboliziral smrt. Srednješolci razumejo ta simbol morije, v kateri so padli mladi fantje, ki jih je klicalo življenje. Še bolj nazorno je ta prikazana v drugi Cankarjevi črtici, Kostanj posebne sorte, ko si enooka babnica Marjeta razloži svoje sanje o zlatem hrošču, ki leze po čudežnem kostanju, tako da vzame rovnico in motiko in koplje pod njim. Kar zagleda, ji vzame sapo. Prikriči do vasi, ko pa se ji ob odkritju pridružijo preostali ljudje, so bledi in tihi: »Med mogočnimi koreninami, ki so se vile in bahale brezkončno na vse strani, so se kopicile same človeške lobanje; tiste jame, v katerih so bile nekdanje oči, so bile polne prsti in blata; iz nekaterih je vzkllila trava kar čez noč. Druge kosti so bile vsekrižem razmetane, tako da bi nihče ne mogel razbistriti, h kateri lobanji sodijo. Objemala se je rama z gležnjem. Teh belih, mirnih, od prsti in črvov oskrunjenih reči pa je bilo toliko, da se jih ni dalo prešteti. Če bi kopali še nadalje in še nagloboko, bi morda razgrnili tako pokopališče, da ga na svetu še ni bilo.«² Od tod je torej mogočni kostanj, simbol lepote in moči oz. življenja, črpal svojo lepoto. Mladi so morali v vojsko, a smrt jih je prehitela. Tretješolci povedo, da je Cankar v predzadnji povedi – Zdaj se je izkazalo, odkod ta moč, ta ljubezen in ta mladost! – sporočil, kaj se je v vojni zgodilo, saj je veliko mladih dalo svoja življenja. Zadnja poved v črtici – Oj prijatelji, ljubi moji, to nam bodo še cveteli kostanji! – pa jih najprej spomni na dejstvo, da bodo še vojne. Le redki ob pomoči profesorja spoznajo, da bo nad morijo zmagalo življenje.

MUZEJ PRVE SVETOVNE VOJNE V GORICI

Da bi srednješolci 21. stoletja bolje spoznali dogajanje v prvi svetovni vojni, o kateri sva govorili s kolegico zgodovine vsaka pri svojem predmetu, sva dijake 3. letnika smeri Tehnik računalništva odpeljali na ogled Muzeja prve svetovne vojne v Gorico. Med njimi so nekateri navdušeni zgodovinarji, ki o stvareh veliko vedo. Muzej so odprli že leta 1924, imenoval pa se je Muzej odrešitve, saj je bil zamisel Giovannija Cossarja, ki je že med vojno zbiral vojne predmete. Obnovljen je bil leta 1938 in se je preimenoval v Vojni muzej in muzej odrešitve. A ker so se zbirke na temo vojne povečale, so morali leta 1939 zgodovinsko-umetniške zbirke premestiti na grajski grič v Borgo Castello, muzej pa je ostal v Attemsovi palači v Gorici. Leta 1983 ga je poplava močno poškodovala. Po obnovitvenih delih so ga ponovno odprli leta 1990 in temelji na načelih najsodobnejše historiografije. V zgibanki Muzeja prve svetovne vojne je zapisano, da so avtorji postavitve stalne zbirke o prvi svetovni vojni skušali objektivno prikazati dogodke, iz katerih izhaja sporočilo miru. Muzej je namreč zasnovan z zornega kota pripadnika pehotnih enot, tako italijanskega kot avstrijskega vojaka. Dijaki so v muzeju lahko videli ponazorjeno bojišče, ko so bili italijanski vojaki spodaj, avstro-ogrski pa zgoraj. Tako je bilo tudi na fronti. Videli so tudi maketo bojnih rovov in spoznali, da je imela bodeča žica, ki je prišla iz ZDA, veliko vlogo. Tam je razmejevala pašnike, v vojni pa je onemogočila hojo, če se je vojak zapletel vanjo. Rovi so vojake ščitili pred burjo, a primanjkovalo jim je vode. Le-to so porabili, da so si hladili orožje, velikokrat so si pomagali tudi z urinom. Ob razmesarjenih truplih pa so se razmnožile podgane. Tam so bile tudi kovinske palice, da se je nasprotnik nabodel, ko je skočil v jarek, saj si je hotel tako rešiti življenje. Srednješolci so izvedeli, da je bilo za vojake hudo bojišče na Krasu, ko se je krutost stopnjevala, saj je padla

¹ Pavlič, D. idr. (2009). Berilo 3: Učbenik za slovenščino – književnost v 3. letniku gimnazij. UMETNOST BESEDE. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 67.

² Prav tam, str. 66.

granata raztreščila kamenje, ki je bilo tako smrtonosno kot šrapneli. Za vojake so bile eksplozije zelo stresne. Slišali so, da je bila močna tudi propaganda, ki je temeljila na fotografijah. Zanimivo se jim je zdelo, da so bili italijanski vojaki nepismeni, naučiti so se morali knjižne italijanščine. Bili so tudi slabo opremljeni, saj so na glavah nosili le čepice, čelada se je pojavila šele oktobra leta 1915. In bili so slabo izurjeni, osnovno orožje pehote so bile puške. Italijanski vojaki so imeli nabojnik s šestimi naboji, avstro-ogrski s petimi. Če je slednji vojak zadel nasprotnike in porabil vse naboje, je ostal nepoškodovan en italijanski vojak, ki je dokončal svojo nalogo z ustrelitvijo nasprotnika. Pojavili so se tudi topovski izstrelki, ki jih je razneslo v zrak; pozneje so te napolnili s svincem oz. s kovinskimi delci. Začeli so uporabljati tudi pline, ki so razjedali dihala in oči. Prvi pripomočki proti bojnim plinom so bile epruvete, v katerih je bil protistrup, ki so ga izlili na robec in ga vdihavali. Pojavile so se tudi plinske maske v obliki račjega kljuna, v katerem je bil protistrup. Vojaki so se zaščitili tudi z očali. Sicer pa so bili uvedeni ščiti in oklepi, ki naj bi vojake varovali pred izstrelki. A vse to ni smelo biti težko, sicer jih je oviralo pri gibanju. In ker so bili oklepi in ščiti lahki, jih je nasprotnik ranil. Orožje v vojni je postal tudi mitraljez. Na italijanski strani so imeli vojaki bokserje, ki so ustrelili nasprotnika, s posebno lopatko na orožju pa so mu razmesarili prsi. V avstro-ogrski vojski pa so uporabljali okovane palice. V vitrini so dijaki lahko videli italijanskega podpolkovnika, ki je imel na ovratniku čin. Tako ga je ostrostrelec lahko zadel. Zanimivo je bilo, da so temu rekli čekino. Ime izhaja iz besedne zveze čekino bepe, kar pomeni Franc Jožef, saj so mu tako rekli Italijani. Srednješolke so prisluhnile dejstvu, da so se v tistih težkih dneh ženske tudi emancipirale, saj so morale postati bolničarke; tako so negovale bolnike. Njihova obleka je spominjala na cerkvene redove. Zaposeliti pa so se morale tudi v industriji, saj so morale polniti naboje. Srednješolci pa so še prisluhnili dejstvu, da je bila italijanska vojska sicer porazena na bojišču, vendar je v vojni zmagala, saj je avstro-ogrška vojska popolnoma izkrvavela. In čeprav je padlo tudi ogromno Slovencev kot avstro-ogrskih vojakov, so ostali neznani. Leto pred koncem vojne pa je mnogo vojakov zaradi izčrpanosti pokosila še gripa.

Muzej prve svetovne vojne v Gorici. (Foto: Bojana M. Reščič.)

Prikaz bojišča na Krasu v Muzeju prve svetovne vojne v Gorici. (Foto: Bojana M. Reščič.)

Dijaki 3. letnika smeri Tehnik računalništva so v svojih zanimivih zapisih tako za pouk zgodovine kot tudi slovenščine izpostavili t. i. čudež pri Kobaridu. To je veljalo za avstro-ogrsko armado, ki je iz bitke odšla kot zmagovalka, italijanska vojska pa je doživela hud poraz. Dijak je o tem zapisal: »Najbolj zanimivo mi je bilo, ko nam je kustos v muzeju s pomočjo članka o nogometu razložil, kaj pomeni beseda Caporetto oz. Kobarid za Italijane. Ta izraz uporabljajo za kakršen koli poraz, saj jih spominja na 12. soško ofenzivo, ki so jo čudežno izgubili.« Zopet drugemu se je zdel zanimiv vojaški bunker: »Bunkerji so bili obdani z lesom, da se kamenje in blato nista usipala. Vojaki, ki so streljali iz njih, so si pomagali s kukali. Kustosinja je tudi omenila, da so za prenašanje težjih predmetov takrat uporabljali mule, saj te ne potrebujejo veliko hrane in imajo boljše ravnotežje. V ta namen so vojaki uredili poti, po katerih so se mule gibale, te pa so poimenovali mulatjere.« Dijak je v svojem zapisu še dodal, da ga je prevzelo dejstvo, da je tedaj v italijanski vojski vladala nepismenost. Ogleдал si je slike in časopise tik pred začetkom vojne. Na nekaterih fotografijah so bile družine, ki so imele v rokah časopise, »vendar le-teh zaradi vsesplošne nepismenosti nihče ni znal nihče brati«. Mladostniki so si ogledali tudi italijanske puške, ki so imele poševne nabojnike in so se bolj zatikale. Nekateri dijaki so bili pozorni tudi na dejstvo, da se je v tem času razvila prva pomoč ranjenim oz. t. i. Rdeči križ, »ki sicer izvira iz Švice«. Izpostavili so tudi ženske, ki so postale delovna sila in so delale v tovarnah, saj so se možje bojevali na fronti.

LITERARNA DELA O PRVI SVETOVNI VOJNI

V učbeniku za 4. letnik gimnazije Zgodovina 4 lahko preberemo, da se je prve svetovne vojne oprijelo ime velika vojna in da so bili generali, ki so se odločali o vojni, prepričani, da bo kratka in da bodo do božiča doma. »Nato pa se je že pred zimo 1914/1915 napredovanje nemške vojske na odločilni zahodni fronti ustavilo in sanj o hitri zmagi je bilo konec. Vojskovanje se je spremenilo zaradi uporabe novih vrst orožja, ki je smrt prinašalo tudi v bolj oddaljene sovražnikove vrste. Nove vrste velikih topov so izstrelke pošiljale več kilometrov daleč, napade pehote pa so razbijali čedalje bolj zmogljivi mitraljezi. Pri belgijskem mestu Ypres so prvič uporabili bojni strup (po kraju je dobil ime iperit), ki je smrt zanašal tudi tja, kamor orožje pehote ni seglo.«³ V učbeniku lahko še preberemo, da so bili vojaki od doma več let, obsežne kmečke površine so bile zaradi bojev uničene, koristi od vojn so imeli le vojni dobičkarji, pojavila se je stroga cenzura informacij in pisemskih pošiljk s fronte. Družinski vsakdanjik se je spremenil, saj so ženske doma prevzele vlogo moških za delo na polju in v industriji. O vsem tem pripovedujejo tudi povesti slovenskih avtorjev, ki so jih prebrali dijaki smeri Tehnik računalništva in jih z govornimi vajami predstavili svojim sošolcem v računalniških programih PowerPoint in Word. Priznali pa so, da bi se sicer tudi oni bojevali, če bi bilo to potrebno, vendar ne vedo, kako bi preživeli in živeli v tako krutih razmerah. Srednješolci od 1. do 4. letnika pa so pri svojih govornih vajah izpostavili roman tujega avtorja Ericha Marie Remarqua Na zahodu nič novega. Fantje, ki že dolgo ne poznajo več vojaške obveznosti, so me vprašali, ali sem kdaj streljala s pravo puško: »Slišali smo, da ste v srednji šoli tedaj imeli predmet obramba in zaščita. Je res?« Odgovorila sem jim, da smo v našem izobraževanju za oceno streljali s petimi naboji s puško M 48. To se jim je zdelo neverjetno, a so priznali, da bi tudi oni šli v vojsko takoj po srednji šoli in »bi se tako bolj zresnili«.

NA ZAHODU NIČ NOVEGA

Pisatelj Remarque že na začetku svojega romana Na zahodu nič novega pojasni, da knjiga ni ne obtožba ne priznanje: »Poskuša samo poročati o generaciji, ki jo je vojna uničila – pa čeprav je mogoče ušla njenim granatam.«⁴ Na fronto s Francozi odidejo štirje 19-letni Prusi, ki so sošolci: Albert Kropp, Müller, Leer in pripovedovalec Paul Bäumer. Spoznajo svoje prijatelje Tjadena – ki je največji požeruh, moči pa tudi posteljo –, Haia Westhauša, Deteringa ter Stanislausa Katczinskega, ki ga kratko kličejo Kat in je vodja skupine oz. iznajdljivi 40-letnik. Na začetku imajo vojaki hrano, dobijo tudi pošto, a pozneje se je poleg

³ Gabrič, A. in Režek, M. (2011). Zgodovina 4. Učbenik za četrti letnik gimnazije. Ljubljana: DZS, str. 12.

⁴ Remarque, E. M. (1981). Na zahodu nič novega. Maribor: Založba Obzorja Maribor, str. 5.

lakote pojavila tudi žeja. Namesto skupnega stranišča so imeli posebne kabine za isti namen: »Štirioglate, snažne, stesane iz samega lesa, okoli in okoli zaprte, z brezhubnim udobnim sedežem. Ob straneh imajo ročaje, da jih je mogoče prenašati.« (str. 11) Njihov razrednik Kantorek je navdušeno prepričal fante, da so se v vojsko javili kot prostovoljci, vendar so kmalu spoznali, da so uživali brezskrbno mladost, a so bili neusmiljeno pahnjeni na krvavo fronto. In nanjo niso bili pripravljeni. Le deset tednov so jih vojaško vzgajali in jih skušali preoblikovati. Nemočni so gledali, kako so prijatelju Franzu Kemmerichu amputirali nogo, kmalu pa je umrl. Bolničar jim je zelo realno povedal, da vsakemu ranjencu ne morejo dati morfija proti bolečinam, saj bi ga morali imeti cele sodčke. Z njim so bili v t. i. 9. vodu tudi Kropp, Müller ter Paul, poveljeval pa jim je podoficir Himmelstoss, nekdanji pismonoša. Bil je nezno strog in zajedalski, še posebej do avtorja, a se je nekoč sam znašel v strelskem jarku in se spremenil. Mladenci pa so spoznali: »Postali smo trdi, nezaupljivi, brezobzirni, maščevalni, surovi – in to je bilo dobro; ravno te lastnosti so nam še manjkale. Ko bi nas bili poslali v strelske jarke brez tega šolanja, bi bili gotovo večinoma vsi znoreli. Tako pa smo se pripravili na vse, kar nas je čakalo.«⁵ V njih se je prebudil čut za skupnost, ki se je na fronti stopnjeval v tovarštvo. In imeli so sijajnega vodjo Kata, ki je bil nekoč čevljar, a je v vojni poskrbel za svoje vojake, predvsem je tudi v nemogočem položaju dobil hrano. Svojim mladencem je tudi povedal, da ima v vojski vedno kdo oblast nad kom: podoficir nad vojaki, poročnik nad podoficirjem, stotnik nad poročnikom. A ko so vojaki dobili našivke, so se spremenili. Mladi vojaki so izpostavili podoficirja Himmelstossa, ki je hotel Tjadena odvaditi močenja postelje tako, da sta s tovarišem, ki sta imela enako hibo, spala na pogradu, pozneje pa na tleh, saj sta drug drugemu močila ležišče. A nekoč sta se mu maščevala in ga pretepla. Njegove besede, da morajo vojaki vzgajati drug drugega, so se tako izpolnile. Sicer so se jim smilili mladi rekruti, ki so bili prestrašeni, celo psihično uničeni. Granate so jih zasledovale, in ker do gozda niso mogli, so se vojaki zatekli na pokopališče. Paul, ki so ga oprasnili drobci granat, se je skrtil pod krsto. Pred plinom se je moral zavarovati z masko, saj »se s plinom zastrupljeni dolge dni zvijajo v bolečinah in po kosih bljujejo iz sebe sežgana pljuča«.⁶ Ko so imeli le trenutek miru, so se pogovarjali, kako se bodo nekoč navadili na normalno življenje, saj jih je vojna izpridila. Priznali so, da bežijo pred seboj. Nekoč so bili mladi, a so se prehitro postarali. A verjeli so le v vojno. Sicer so bili polni uši, njihov dragoceni kruh si je lastila množica podgan, pomembni pa so se jim zdeli ročne bombe in bajoneti. A velik pomen so imele nabrušene lopate, ki so bile vsestransko orožje: z njo so lahko presekali nasprotnika prav do prsi. Bodalo ni imelo takega učinka, saj je obtičalo v rani, velikokrat pa se je tudi prelomilo. Po bitkah so vojaki pobrali bakrene prstane granat in svilena padalca francoskih svetilnih krogel, saj so iz drugih lahko sešili bluže, lahko pa so jih uporabili kot robce. Ko se je Paul nekoč zaradi dopusta vrnil domov, se je zavedel, da v normalnih razmerah ne zna več živeti. Fronta jih je posrkala vase, jih poživila, naučila pa, da ne bodo nikoli več normalni ljudje. Videl je ranjence brez udov, ki so se še naprej borili za življenje, in to ga je zaznamovalo. Zaznamovalo ga je tudi dejstvo, da je moral ubiti francoskega vojaka, ki je skočil v njegov lijak, da bi se rešil. Spoznal je tudi ujete Ruse, ki so se borili z lakoto kot oni. Videl je ranjence, ki so imeli prestreljene trebuh, hrbtenico, glavo, čeljusti, nosove, ušesa, vratove, oči, pljuča, medenice, sklepe, ledvice, želodce, bili so zastrupljeni s plinom. Očital si je, da je ranjeni Kat umrl, ko ga je nosil na ramenih, drobec granate ga je zadel v tilnik. Sam je padel jeseni leta 1918, »ko je bilo na vsej fronti tako mirno in tiho, da se je moralo vojno poročilo omejiti na en sam stavek, češ da z zahoda ni mogoče povedati nič novega«.⁷

Dijak 2. letnika smeri Tehnik računalništva je o prebranem romanu zapisal, da takratne generacije ni več, ker jo je vojna uničila, čeprav niso vsi vojaki umrli na bojnih poljih, so pa imeli veliko psihičnih posledic, ki se jih niso mogli znebiti in so bile morda še celo hujše od fizičnih. »Hitro so morali vsi odrasti in se odšli bojevat na začetku svoje življenjske poti, kjer bi morali odkriti še veliko novega. Zame je bil to največji nesmisel kot tudi to, da ko eden nekaj naredi narobe, morajo drugi za to plačati (v vojni so največji ,davek' plačevali najbolj nedolžni ljudje). Še bolj nesmiselno se mi zdi dejstvo, da se niso v 1. svetovni vojni kaj naučili in kaj storili, da se kruto dogajanje ne bi več ponovilo, a se je leta 1939 to ponovilo.«

5 Prav tam, str. 24.

6 Prav tam, str. 50.

7 Prav tam, str. 200.

Tudi dijaku 3. letnika smeri Tehnik računalništva je segla v srce tragična zgodba mladih fantov, ki so neizkušeni vstopili v prvo svetovno vojno. *»Bili so le šibka, prestrašena, sestradana človeška bitja, ki so živela iz dneva v dan in niso občutila smiselnosti vojne. Civilisti v zaledju so zmotno razmišljali o vojaškem pogumu, vojni ter njenem namenu. V neposrednem soočenju s sovražnikom oz. nasprotnikom je glavni junak ugotovil, da je tudi sovražnik nemočno človeško bitje. Spremljal je tudi tragične usode svojih prijateljev in sošolcev ter je na koncu umrl tudi sam. Smrt je bila edina rešitev za to generacijo brez prihodnosti, ki se je žrtvovala za interese drugih. Zgodba se mi zdi mračna in hkrati zanimiva.«*

Četrošolec iste smeri pa je zapisal: *»Skozi zgodbo sem spoznal, kakšna je dejansko bila prva svetovna vojna: kruta. Današnjemu človeku predstavi, česa so bili navajeni vojaki, ki so imeli uši, a so živeli z njimi. Svoje kolege, prijatelje so gledali, kako so umirali. Mogoče so vojaki, ki so preživel, potem postali trdnejši, samozavestnejši, bolj izkušeni. Spoznal sem, kako je bilo rekrutom, ko so prvič prišli na fronto. Bili so polni teorije, a tega, kar se je dogajalo na fronti, se ni dalo naučiti. Nekateri so celo zblazneli. Mislim, da bi večina današnjih fantov še slabše odreagirala v situacijah, v katerih so se znašli rekruti. To knjigo bi priporočil vsem mladim, da spoznajo, kaj pomenita vojska in vojna. Všeč mi je bilo, ko sem spoznal, da glavni junak kot vojak ni le stroj za ubijanje, pač pa je še vedno človek, človek, ki mu je mar za sočloveka. V vojski naslovni junak spozna, kaj pomenita bratstvo in tovarištvo. Vojaki so se zelo povezali med seboj, saj so bili na istem. Ko so bili na fronti, je vsak vsakemu pomagal in vsi so se lepo razumeli. Mogoče jim je to spremenilo tudi odnos do družbe, prijateljev. Po mojem mnenju so bolj cenili prijateljstvo in tovarištvo, medtem ko dandanes tega ni. A Paul tudi pove, kako jih je vojna spremenila v živali, ki se borijo za obstoj. Ko je fronta živa, potem vojaki sploh niso več ljudje, ampak so zverine, ki se koljejo med seboj. Vojak nikoli ne bo heroj po vojni, čeprav je on naredil največ, heroj bo general, ki je večino fronte preživel v zaledju. Menim, da današnji mladini mogoče manjka vojska, saj vse manj spoštujemo voljo avtoritete. Med vojaki v knjigi tega ni bilo. Če ti je nadrejeni ukazal, da moraš očistiti sobo z zobno ščetko, si ga brez vprašanj ubogal, tudi če ni navedel razloga za to dejanje. Urjenja so bila težka in nihče se ni pritoževal, saj so vedeli, da pritoževanju najbrž sledi kazen. Nekako lahko rečemo, da je te devetnajstletnike vojna naredila moške.«*

ZVESTA ČETA

O tem, da so prehitro odrasli, so razmišljali tudi mladi v povesti Frana Roša. Doma iz Šentjanža na Štajerskem so bili 16-letni petošolci Tine Praznik, Milan Travnar, Ivan Meglič ter Polde Veninšek, literati, ki so izdajali list Mladi maj ter obiskovali literarni klub Kondor. Njihov mentor je bil stotnik in pesnik Maister. Življenje teh mladih ljudi se je spremenilo, ko so morali zaradi mobilizacije v vojno. Sicer so že prej spremljali bodoče vojake, ko so korakali skozi mesto v spremljavi godbe, na okovanih puškah pa so imeli belo-modro-rdeče zastave. Oblečeni so bili v svetlo sive uniforme, obuti v škripajoče čevlje, okrog pasu pa so imeli usnjene pasove. Že kmalu pa so bili polni uši, jedli so kisel kruh, leseno zelje, vodeno juho in trdo meso. To dejstvo je bilo za četrtošolce smeri Tehnik računalništva nekaj nepojmljivega, saj niso mogli verjeti, da je obstajalo tudi trdo zelje: *»Ni čudno, da so si vojaki želeli cigarete in rum. Le kdo bi jedel take ogabne jedi!«* A oblast je že lovila prve žrtve, ki naj bi izdale domovino Avstrijo: delavce, obrtnike, pisarje, študente, med njimi pa so bili tudi živinozdravnik, kaplan, učitelj, trgovski pomočnik, kmet, hišnik. In tudi Polde ta je ravnatelj izključil iz šole, saj je menil, da je fant smešil avstrijski patriotizem. Kmalu so se pojavile prve vesti o spopadih, a iz Galicije so že prihajali razcapani vojaki, mnogo je bilo ranjencev, ki so jih nastanili v mestne bolnišnice in šole. Otorepec, nekdanji oficial pri študentski gospodinji Marjani, je tedaj menil, da bi moral vsak umreti za vero, dom, cesarja. To človeško figuro je izpostavil dijak pripovedovalec: *»Rad je menjal politične nazore za trenutne koristi. Kmalu po začetku vojne se je poročil s trgovko, postal poslovodja z mešanim blagom, kasneje je bogatel z zavarovalnino vojakov, po koncu vojne pa je spremenil barvo in pozdravljal Slovence. Njemu podoben je bil tudi trgovec Kuscher, ki je ob začetku vojne bivšemu dijaku, a prvemu padlemu na soški fronti, Jožetu Lipovšku, zbil klobuk z glave, saj se*

je ob igranju tuje himne pozabil odkriti, in ga je imenoval slovenski pes. Leta 1918 pa je trdil, da je slovenskega rodu, kupoval je živila, čeprav je bilo to prepovedano. Polde ga je ob koncu vojne imenoval Kuščar.« Dijaki 4. letnika smeri Tehnik računalništva so ob poslušanju sošolca in njegove govorne vaje izpostavili dejstvo, da je igrala godba cesarsko himno, ko so mladi fantje odhajali v smrt; prepričani so bili, da se bo vojna kmalu končala. Pomudili so se tudi pri dejstvu, da so Slovenci kot avstrijski vojaki morali nositi velike čevlje, čepico, v rokah so imeli lopate za kopanje strelskih jarkov, težke ruske puške, ki so imele dolge tenke bajonete. Njihov nadrejeni jim je pozneje oponesel, da kitajščina ni avstrijski armadni jezik. Čeprav je iz oficirske šole pognal na fronto Milana in Ivana, je postal ob koncu vojne jugoslovanski major. Tine in Polde sta že zgodaj sklenila, da ne bosta postala ‚gnojilo za uspevanje avstrijske bodočnosti‘.⁸ A Tine se je vseeno znašel na fronti, Polde pa se ji je spretno izogibal. Zaljubljeni Ivan je moral leta 1916 v boj k Soči. Tedaj so bili jarki polni svinca, železa in ognja, vojaki pa so nosili s seboj granate in puške. Mnogo jih je obviselo na bodeči žici. Tudi Ivan si je nadel gumijasto črno rokavico na levo roko, saj mu je granatni drobec ob Soči odnesel štiri prste in pol dlani. Kasneje je plačal odkupnino, da se je lahko vrnil domov k svoji Anici, ki ga je zvesto čakala. Spoznal je, da nekdanji sošolci ne bodo nikdar več skupaj. Milan je bil politično sumljiv, zato je moral stotniku poročati o sovražniku na drugi strani, ko je imel izvidniško nalogo. A granata mu je vzela življenje. Tine pa je moral v Lebringu leta 1917 izpolniti nemogočo nalogo, in sicer je moral določiti sto opotekajočih in dremajočih mož, da bi prevzeli dvesto pušk in jih oddali bosanski stotniji. Kmalu se je ta naloga izkazala kot popolni nesmisel. Vojaki so pobegnili, Tine je moral v zapor, na slamnjačo jetičnika in ob njegovem vzglavju polno krvavih pljunkov. Poleti 1918 je slišal o uporu slovenskih vojakov na Štajerskem, ki je bil zadušen. Razmišljal je o skupni slovanski državi oz. o vlogi Slovencev v njej. Začel je študirati in padel v boju za Koroško. Polde, ki je tudi preživel, pa je videl prihodnost v zemlji in se je navezal na bogato Julko. Možje so bili tako iztrgani iz svojih družin, umirali so na fronti, doma pa so ostale ženske z otroki, a so izgubljale pridelek in živino zaradi lakote. Ob koncu vojne pa so se še komaj živi vrnili vojaki s fronte; bili so sestradani, zaviti v cape, vozove pa so vlekla konjska okostja: »Zares je bila propadla mogočna črno-žolta monarhija, in vsa njena slava, skovana z nasiljem in lažjo, je bila razblinjena v nič kakor prazen mehurček iz milnice.«⁹

Dijak pripovedovalec je v svojem zapisu izpostavil dve dejstvi: odraščanje v vojni in ljubezen. »Knjiga je bila zanimiva, saj govori o obdobju, o katerem je bolj malo pisano. Zanimiva se mi je zdela povezava vojne z romanco; mogoče nam je tako pisatelj poskušal predstaviti kontrast med življenjem na fronti in v zaledju. Zanimivo mi je bilo tudi, kako so tedaj fantje dvorili dekletom, saj so bili stari le 16 let. Bili so pesniki, pisali so jim pesmi, jim govorili, da ko jo vidijo, je, kot da jim sonce vzide. Dandanes je vse čisto drugače in že dejstvo, da sta si Anica in Ivan že pri 16. oz. 15. letih zaobljubila večno zvestobo, nam pove, da je velika razlika med dvorjenjem nekoč in danes. Mislim, da so danes redki fantje, ki bi si zaobljubili večno zvestobo že tako mladi. Knjiga vsekakor predstavi tudi kruto stran vojne. Zanimivo se mi je zdelo, da so jo najprej vsi pozdravljali in so za nabor priredili celo veselico. Knjiga se dotakne tudi želje Slovencev po svobodi. Razočarani pa so, saj izgubijo boj za Koroško. V knjigi tudi vidimo, da je vojna 16-letne dečke preobrazila v prave moške, saj so se po njej ženili, skrbeli za kmetijo, za svoje matere, družine, nekateri so bili celo edini preživeli s fronte izmed svojih bratov. Mogoče nam odraščajočim fantom manjka vojska v današnjih dneh, nikakor pa nam ne manjka vojna.

Knjiga mi je bila všeč, a ne tako kot roman Na zahodu nič novega, saj so bile v slednji bolj predstavljene vragolije, ki so jih vojaki počeli v zaledju, in mi je nekako bolj ugajalo to kot pa neka romanca, povezana v zgodbi z vojno. Zaradi tega zelo izstopa kontrast v tej zgodbi, saj je na eni strani ljubezen, na drugi strani pa sta smrt ali vojna.«

MOČ ZEMLJE IN GADJE GNEZDO

Smrt in vojna sta segli tudi v obe povesti Ivana Matičiča in Vladimirja Levstika. V obeh spoznamo zaledje fronte, saj vojna zaznamuje ljudi, ki nosijo njene posledice. Ivan Matičič

⁸ Roš, F. (1933). Zvesta četa. Ljubljana: Izdala in založila Vodnikova družba v Ljubljani, str. 62.

⁹ Prav tam, str. 110.

se v povesti *Moč zemlje* dotakne vaškega človeka na Otavah na Koroškem pred začetkom prve svetovne vojne. Ta dela po ustaljenem urniku, roma pa tudi h Gospe sveti, kjer so prošnje v cerkvi govorjene ali pete v nemščini, veliko ljudi pa moli po slovensko. Sredi vasi živijo Špornovi, ki so najbogatejši v vasi. Varčni gospodar in spreten trgovec se je priselil s Tirolske, kasneje je razširil svojo posest, a k njemu so zahajali le tuji gosti. Otroka Krista in Fricek sta imenitnejša od Oštinovega Jozeca, Rutarjevega Tinčeta in njegove sestre Tonce. Povsod po vasi pa je bilo slutiti slovensko srčnost: z lin zvonika je vihrala belo-modro-rdeča tribojnica, na lipi blizu cerkve pa so bili obešeni beli, modri in rdeči trakovi. A prva svetovna vojna je razdelila ljudi: Špornovi živijo za tujce, preostali za Slovence. Najprej jo je okusil postavni Jozej, ki je starše tolažil, da bodo fantje imeli le manever ob Muri. Rutarjev Tine se je znašel v Galiciji. V Otave so prišli vojaki, Špornov dom so naselili oficirji. Župana Vrbnika je zamenjal Šporn, ki je postajal še močnejši, njegov sin pa je Vrbnika celo pljunil. Župnika so uklenili in ga odpeljali v zapor, od koder se je vrnil strt in posušen. Na fronto so odhajali mladi in starejši moški, vas se je praznila, polja so ostajala neobdelana. »*Ljudje so zapirali vrata prav ko pred grozo, v najskrivnejše kote so se skrili pred svetom, ki se je prevrgel, zatajil Boga.*«¹⁰ Tudi Šporn ni mogel več ščititi sina, ker ga je klicala domovina, zato ga je spremil v Gradec. Ker pisma vojakov niso več prihajala, so se pojavile govorice, da je Rutarjev Tine utonil v Dnjestru, Oštinov pa naj bi izgubil obe nogi. V Otave so prihajali lačni Čehi, Romuni, Madžari. Postavili so si klavnico in še zadnji Oštinov vol je moral pod nož. Tega je imel Jozej najraje. Tudi njegovega očeta je klicala tuja domovina. Rekli so mu, da bo za silo dober, saj bo stražil vozove in vagone. A lačni niso bili le vojaki, tudi beljaška in celovška gospoda iz mesta je zastonj iskala hrane na kmetih. Postregla jim je Špornova hči Krista, ki se je iz vihravega in zapeljivega dekleta zavila v molk, ko je rodila dete, čigar oče je padel na fronti. Iz vojske pa so začeli prihajati domači fantje, ki so bili jetični, pohabljeni. Oštinov Jozej je bil kot prikazen. Bil je brez noge, pomagal si je s palico. Njegov oče se je zavedel, da bo grunt propadel, saj sin ne bo mogel gozdariti, orati ... Fric je postal oficir, zelo naklonjen mu je bil tudi učitelj Štih, čeprav je nekoč o njegovi sestri trdil, da je prazna in hladna. Pokorna ljudstva habsburške monarhije niso hotela več ubogati. A kot odločen Kozak s svojo vojsko se je vrnil Rutarjev Tine, ki je pripeljal Kranjce, iz Celovca pa je prišel Štih z Nemci. Vnel se je boj, v katerem tuja vojska ni odnehala, saj je imela topove. Otavam so na pomoč prihiteli Štajerci, »*gadi od Soče, od morja, med njimi pa Srbi ...*«¹¹ Začel se je boj za Koroško, za plebiscit, a za Rutarjevega Tineta je bilo prepozno, saj so ga Špornovi zavezniki ustrelili, ker je zanje pomenil resno grožnjo. Od Štajerske je prihajal zali junak, ki je spodbujal ljudi, naj ohranijo zemljo. To daje slutiti Rudolfa Maistra. Župnik je klical k veri, ljudstvo se je razdelilo na dva tabora, ki ju je podžigala propaganda. Nemška je bila zelo močna, obljubljala je bogastvo. Celo Jozej je bil neodločen, saj ga je Krista mamljivo vabila na tujo stran. Ni oddal glasu ne za ene in ne za druge, svojo slovensko srčnost pa je pokazal, ko je osvobodil župnika Silana, ki je moral čez mejo. V vas je prispel tuji župnik, ki se je za silo naučil slovensko, vendar ljudi ni bilo v cerkev. Otavci so klonili pod tujim jarmom, čeprav so slovenski posamezniki pomenili za tujce resno grožnjo. To je bil župnik Silan, ki se je moral za kratek čas vrniti v vas, da je poročil Jozeja in Tonco, Slovenca, ki bosta nadaljevala svoj rod, čeprav je plebiscit Otave vrgel tujcem.

Zanimivo, je da so srednješolci od 1. do 4. letnika smeri Tehnik računalništva zadržali, da je bila v delu premalo predstavljena prva svetovna vojna: »*Morali bi brati, kako so se vojaki bojevali z nasprotnikom, kako so nanj čakali vkopani v jarkih, vemo pa tudi, da jih je veliko umrlo zaradi bojnega plina, ki ga najprej nisi občutil, pozneje pa je bilo že prepozno.*«

Dijak 3. letnika iste smeri je zapisal: »*Knjiga predstavi kmečko življenje pred vojno, med njo in takoj po njej. O tem so mi že pripovedovali starši in slišal sem tudi v šoli pri pouku zgodovine, tako da me to ni zanimalo. Sam ga nisem izkusil, vem pa, da je bilo zelo naporno in težko, saj so mi ga starši predstavili že kot majhnemu dečku z namenom, da bom lahko cenil to, kar imam danes. Ko smo bili s sestrama še mlajši, smo z družino imeli dneve, ko nismo smeli uporabljati elektrike (danes si ne predstavljam dneva brez nje) in nismo uporabljali prevoznih sredstev (da smo vsaj malo izkusili, kako je bilo takrat). Tisti dan smo tudi jedli hrano,*

¹⁰ Maticič, I. (1931). *Moč zemlje*, pripoved vasi. Ljubljana: Izdala in založila Vodnikova družba v Ljubljani, str. 56.

¹¹ Prav tam, str. 88.

primerno tistim časom (polenta, repa, krompir v oblicah ...). Verjamem, da je dobro poznati zgodovino, da bolje razumeš/ceniš dogodke v sedanjosti in prihodnosti.«

Dijak 4. letnika iste smeri pa je pri svojem zapisu šel še dlje: »Povest nam pokaže, kako so Avstrijci in Slovenci živeli skupaj ob meji. Najprej so živeli in delali skupaj. Sredi vojne se Avstrijci že kažejo modrejši in izkazujejo svojo moč. Zanimivo je tudi, kako so se vsi ti dogodki, o katerih le beremo v šoli, dotaknili ljudi. Ko so ubili prestolonaslednika, so bili Avstrijci strti, tega niso mogli verjeti. Nato jih je presenetila vojna napoved, kasneje plebiscit. Propaganda, ki sta jo trosili ena in druga stran, Avstrijci so obljubljali denar, Slovenci hrano, je bila prehuda. Res pa je, da so bili vsi že vsega siti. Na koncu, ko zmagajo Avstrijci, se tudi pokaže, kako strti postanejo Slovenci. Tudi v cerkev ne hodijo več. Knjiga se mi je zdela zanimiva, saj je pomembno, da vemo, kako je bilo z našimi predniki v tistih časih.«

Tudi v delu Vladimirja Levstika Gadjje gnezdo prva svetovna vojna zaznamuje kmečkega človeka, natančneje 50-letno Kastelko, ki je vse svoje življenje zgradila na svojih sinovih, vendar je vmes posegla usoda. Nekoč je bila Manica hči bogatih Kranjcev, ki je rada brala Prešerna, Jurčiča, Tavčarja. Žal se je omožila s pijancem in razuzdancem na Štajersko, ki je nasedel nemškutarju Petschingu ter skoraj zapravlil vse imetje, še prej pa pobral ženinoto, ki jo je prinesla k hiši. Ko ga je odrešila smrt, njegova žena ni potočila niti solze. Vedela je, da mora rešiti kmetijo in svoje tri sinove, Jožeta, Toneta in Benjamina, da ne bodo beračili. Iz Manice se je prelevila v Mano, prodala svoje stvari, od soseda Galjota si je sposodila denar in poplačala dolg. Odvadila se je ljubezni, čutnosti, svoje sinove oz. gade, kot jih je rada imenovala, je hotela narediti krepke in drzne. Pozabljala je na Boga, rada je preklinjala, za zajtrk je pila šilce brinovca s česnom in ječmenjakom, kar naj bi dajalo zdravje in moč. Razširila je svojo kmetijo, napolnila shrambe, v hranilnici je hranila denar, ker so njeni gadi študirali. Za svoje posle ni našla lepe besede, a »*njeni žganci plavajo v masti, plače so pri nji dobre, in novoletni darovi obilni*«. ¹² Starejša sinova študirata v Pragi, najmlajši Janez bi maturiral. Prvi in tretji sta se zaljubila v Galjotovi hčeri Jelo in Zinko, ki sta študirali v Ljubljani. A načrte mladih je prekrižala vojna, saj sta bila Jože in Tone vpoklicana. In čeprav si je Kastelka prisegla, da gadov ne bo dala, je bil cesarjev klic močnejši, saj je potreboval vojakov. Zato je najstarejšega poljubila na čelo v slovo. Kmalu sta žandarja vklenila najmlajšega Janeza, saj je preiskava razkrila, da ima doma zastavo, lovsko puško in sumljiv zemljevid slovenske zemlje. Nemškutar Petsching, ki je postal trški župan, je fantu pljunil v oči, Kastelka pa ga je preklela. Usoda se je poigrala z njim, saj je kmalu umrl zaradi kapi. V mesto so že bili prispeli prvi ranjenci, Kastelka pa je videla prihodnost le v zemlji, saj je trdila, da imata obe isto dušo. Še bolj se je navezala nanjo, ko ji je v Galiciji umrl njen najstarejši sin, poročnik Jože Kastelec, ki ga je ruski vojak zadel prav na mesto, kamor ga je poljubila mati. In nato je padel Tone, ki se je bojeval v Srbiji, bil ranjen v Zagrebu, umrl pa je na soški fronti. Janez pa je moral ostati blizu Dunaja v taborišču do konca vojne, vendar je zbolel za jetiko. Ko je bil osvobojen, se je vrnil domov. Ker ga mati ni hotela sprejeti, se je zatekel k sosedu in njegovi hčeri Zinki, ki mu je stregla. Mati je bila najprej besna, nato je jokala, nazadnje pa je preklela svoje sinove. Na njeni pisalni mizi sta bila dva oltarčka, ki ju je po božje častila. Preklinjala je tudi zemljo, ki ji je ugrabila otroke. A njena bodoča snaha Zinka je vedela, da je Kastelka zavrgla sinove zaradi ljubezni. Užaloščena starka je verjela, da je pogubljeno vse, kar ljubi in sovraži, zato se je praznje oblekla in se je hotela obesiti. In tedaj je stopil pred njo Jezus, ki ji je svetoval, naj veruje in zaupa. Bog jo pričakuje, ker je utrujena. Po tem dogodku se je odpovedala mržnji, napuhu, nečimrnosti. Sprejela je svojega sina Janeza, ki se mu je zdravstveno stanje izboljšalo. Njemu in Zinki je svetovala, naj v njen spomin in opomin pred domom vsadita lipo. In zgodovinska Majniška deklaracija jo je pospremila na zadnjo pot.

Tudi za to povest so dijaki od 1. do 4. letnika smeri Tehnik računalništva potožili, da so pričakovali dogajanje v vojni. »*Zelo vojno*« se jim je zdel prizor, ko je Kastelkin sin Jože prežal v strelskem jarku. Pogovorili smo se o tem, da vojakom ni bilo lahko stati v njih, pa spat in jesti, če so imeli kaj. Vedno so bili v nevarnosti, da jih sovražnik rani, celo ubije, če bi pogledali iz njega. V velikem ilustriranem vodniku 1. svetovna vojna lahko preberemo, da so bili jarki sestavni del vojskovanja, da je imela vojska ustrezno opremo in da

12 Levstik, V. (1974). Gadjje gnezdo. Maribor: Založba Obzorja Maribor, str. 10.

je vojaški priročnik vseboval vsa navodila za kopanje teh rovov: »Toda še nikoli prej ni bilo vojskovanje v jarkih tako obsežno in dolgotrajno kot v 1. svetovni vojni.«¹³ Iz vodnika izvemo tudi, da so bile razmere v francoskih jarkih slabe, Nemci pa so v suhih in toplih betonskih bunkerjih ponekod celo napeljali elektriko. Vsekakor življenje v jarkih ni bilo prijetno, saj so vojakom grozile ostrostrelske krogle ali granate, podgane, uši, ozeblina ter dolgčas. Kapitan Edwin Gerald Yennig iz Kraljevega susseškega polka je 20. junija 1915 pisal sestri: »Še vedno tičim v tem jarku in, kolikor vem, me najbrž še nekaj dni ne bodo zamenjali, čeprav sem tu že ves teden, po pravilih pa bi moral biti štiri dni ... V vsem tem času se nisem ne umil ne slekel oblačil, povprečno pa v štiriindvajsetih urah spim dve uri in pol. Mislim, da se še nisem začel plaziti, verjetno pa niti ne bi opazil, če bi se ...«¹⁴ Alfred Vaeth pa je dodal: »Tukaj smo zakopani globoko v zemlji. V našem jarku še zdaj gori sveča, čeprav je zunaj svetel dan. V bližini fantje polnijo vreče s peskom, ki jih bodo nocoj naložili na pregrade. Trenutno je vse mirno. Sovražnik čaka, da se znoči, saj ve, da bomo takrat delali na našem najbolj izpostavljenem položaju. Prave dejavnosti torej ni, razen v temi.«¹⁵

Dijaki pa so izpostavili tudi motiv Jezusa v povesti Gadje gnezdo in na mojo spodbudo, kaj si o tem mislijo, zatrjevali, da je ta slika v življenju nemogoča, priznali pa so, da je nad Kastelko bdela božja previdnost, ki ji je omogočila, da je spoznala, da se je motila, zopet vzljubila sina in mirno zaspala. Dijak 1. letnika iste smeri je o dogodku zapisal: »Čeprav je knjiga pisana realno, je pisatelj v zgodbo dodal še poseg nadnaravnih sil, in sicer se pojavi Jezus, preden se hoče Kastelka obesiti. Ob tem dogodku se vprašamo, zakaj jo je Jezus hotel rešiti, čeprav ni verovala. Mislim, da nam hoče pisatelj povedati, da upanje umre zadnje, saj je Jezus Kastelki vlil upanje, ko ji je povedal, da bo sin Janez preživel. Glede na to da je samomor v krščanski veri greh, pa je moja druga razlaga, da Jezus ni hotel dopustiti Kastelki, da si vzame življenje, saj bi ta greh izničil vsa dobra dejanja, ki jih je storila v življenju. V tistih časih je bila vera v Jezusa nekaj samoumevnega, danes pa je odločitev vsakega posameznika. Mogoče je bil obisk Jezusa vsaj v prenesenem pomenu za tiste čase nekaj normalnega, vendar si tega ne znam razlagati.« Izpostavil pa je tudi pisateljev pogled na Kastelkino ljubezen do njene zemlje, saj le-to povezuje tudi z religijo: najprej je ateistka, ki ne hodi v cerkev, ampak se ob hudih trenutkih zateče k zemlji in jo povezuje z Bogom in Satanom obenem: »Roman ima velik psihološki vpliv na človeka, saj daje upanje, vero, motivacijo. Ob branju sem se zamislil o človekovih vrednotah, knjiga pa nam tudi lepo govori, da lahko s ljubeznijo in voljo dosežemo marsikaj, s sovraštvom pa nič.«

Dijak 4. letnika iste smeri se je osredotočil na Kastelkino ljubezen do sinov: »Izvemo, koliko so ji sinovi pomenili, saj se je za to, da bi preživel, odpovedala dajanju ljubezni, kasneje pa se je bila pripravljena odpovedati tudi življenju z upanjem, da bo njen najmlajši in edini še živi sin preživel. Čeprav iz knjige ne izvemo skoraj nič o bojih, pa dobimo dobro predstavo, kako so vojno preživljali ljudje, ki vanjo niso bili vpleteni. Mnogi so se bali zase in za življenje svojih otrok ter upali na boljše čase.«

PRETEKLOST PRIPOVEDUJE

Dijake sem spodbudila, naj, če seveda lahko, zapišejo, kaj se je njihovim sorodnikom dogajalo med prvo svetovno vojno. Mogoče njihovi še živeči predniki vedo o teh stvareh, saj so jih ohranili v spominu. Dijak 3. letnika smeri Tehnik računalništva je zapisal spomine svoje stare mame Ljudmile Katarine Dobravec iz Dolj pri Tolminu, ki se je rodila leta 1925: »Stara mama mi je najprej povedala, da so domačini pomladi leta 1914 s strahom čakali na polnoč. Bali so se strela iz topa, ki naj bi pomenil začetek vojne. Prestrašeni so se morali pripraviti na odhod v begunstvo. Nekateri ljudje so odšli v Podbrdo, drugi v Furlanijo, nekateri pa so pobegnili na Koroško. Tisti, ki so odšli v Furlanijo, so imeli tam boljše pogoje za življenje, saj so bili v zaledju fronte, zato so bili tam bolj varni. Tisti ljudje, ki so ostali v Podbrdu, pa so morali biti vedno pripravljene za umik. Tam so težko preživeli, saj je bilo bolj varni. Njena mama je odšla na Koroško k stricu. Pri njem je pomagala na kmetiji, da je lahko preživela sebe in svojo družino. To se je dogajalo, ko je bila njena mati, rojena 1892,

¹³ Grant, R. G. (2014). 1. svetovna vojna, veliki ilustrirani vodnik. Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 94.

¹⁴ Prav tam, str. 96.

¹⁵ Prav tam, str. 96.

stara 22 let. V Dolje so se vrnili spomladi leta 1918, ko se je vojna končala. Ob pogledu na domačo vas so bili zelo žalostni in obupani, saj so videli, da je bila celotna vas porušena do tal. Tudi polja so bila uničena in požgana, saj je fronta potekala ob obrobju vasi. S trdim delom in žuljavimi rokami so počasi postavili začasna bivališča in uredili polja, na katerih so pridelovali koruzo in krompir, ki sta bila takrat edini vir hrane. Ko so zbrali dovolj sredstev, so si postavili skromne hiše. Ljudje, ki niso imeli dovolj denarja, si niso mogli sami postaviti hiš, zato jim je na pomoč priskočilo italijansko podjetje Feragotto in jim pomagalo. Temu podjetju so morali ljudje kasneje s svojim delom vračati posojeni denar.

Nad vasjo Dolje so še danes vidni jarki in jame, ki jim prebivalci vasi pravijo tudi 'kaverne'. V teh jamah so se v vojnem času skrivali ranjenci, ki so čakali na zdravniško pomoč, če so do takrat preživel. Poleg tega so bili v teh jamah skriti tudi topovi, s katerimi so avstro-ogrski vojaki obstreljevali italijanske vojake, ki so imeli svoje položaje na desnem bregu reke Soče in na Kolovratu, avstro-ogrski vojaki pa so imeli svoje položaje na levem bregu reke Soče. Ko so Italijani zasedli tudi Posočje in celotno Primorsko, so bili domačini na Tolminskem zelo razočarani in obupani.«

Dijaku 2. letnika smeri Tehnik računalništva pa so sorodniki povedali, kako je bilo med vojno v Goriških brdih, ki so bila med prvo svetovno vojno italijansko zaledje soške fronte: »Do vasi Šlovrenc, ki je rojstni kraj moje mame, je bila speljana ozkotirna železnica za oskrbo italijanskih vojakov na fronti. Kamniti nasip ni bil v celoti odstranjen, zato se je kamenje pomešalo z zemljo. Njiva je dobila ledinsko ime Kamuščevo. V otroštvu je mama na tej njivi pogosto našla razne naboje, kovance, obeske in druge kose vojaške opreme.

Prababica Zora Domenis - Zorka je pripovedovala, da je ob začetku vojne videla polarni sij in čez nekaj dni so celotno obzorje zakrili italijanski vojaki. Na njenem domu so imeli vojaško kantino. Pri trinajstih letih je zbolela za tifusom, zato so jo starši pred vojaki skrivali v sobi. Večkrat se je spominjala italijanskih vojakov, ki so jo radi ogovarjali, brat pa jo je varoval. Pradedek Mirko Kocijančič ni bil v vojski, ker je delal na kmetiji. Njegova brata pa sta se šolala. Brat Alojzij je v prostem času med počitnicami razstavljal granate. Iz medeninastih kalupov je izdeloval vaze za rože. Nekega lepega sončnega dne je pri razstavljanju naredil napako in prišlo je do eksplozije. Ostanek trupla je padel na mojo praprababico Francko Kocijančič, ki je prestrašena prihitela v sobo. Okostje ene roke pa so dobili šele čez nekaj let, ko so prekrivali streho sosednje hiše. Druga prababica Helena Kocijančič - Elica pa se je rada spominjala dogodka, ko jo je mama peljala gledat italijansko kraljico Heleno Savojsko (rojeno Petrović), ki je obiskala vojake na fronti. Le-ta je ob pokopu italijanskih vojakov k vsakemu truplu v gob položila po en nagelj. Pradedek Avgust Kocijančič pa je bil vojak na vzhodni fronti. Pripovedoval je o bednem življenju v Ukrajini, ko so v tedanjem času ljudje živeli še v zemljankah.«

Dijak 4. letnika smeri Tehnik računalništva je svojega sorodnika Slavka Moravca, očetovega bratranca, spraševal, kako je nastal njegov vojni muzej v Idriji, kjer hrani materialne in slikovne priče 1., 2. ter slovenske osamosvojitvene vojne iz leta 1991. Povedal je, da že od 1998. leta zbira vojaško opremo, uniforme, orožje, slikovni material in vojaško dokumentacijo. Želel si je odpreti vojni muzej, v katerem bodo domačini in turisti videli, kaj se je nekoč dogajalo. V njem se vidi, da ga sestavlja več oddelkov: predmeti prve svetovne vojne, rapalska meja, italijanska okupacija v Idriji in fašizem ter italijanski vojaki, ki so bili nastanjeni v Idriji, nemška okupacija z nemškimi uniformami in slikami ter dokumenti bataljona Haine 139. regimenta, pa domobranska propaganda, letalo (oz. njegovi ostanke), ki se je zrušilo v Idriji (Liberator B24 J). V nadaljevanju muzej predstavlja še naše prekomorce in Sardince med zavezniki na Korziki in v Franciji ter Afriki. Predstavljena je partizanska bolnica Pavla iz Trnovskega gozda. Obiskovalec lahko vidi partizanska odličja, originalne obleke tistega časa, predstavljena je nova Jugoslavija, uniforme Idrijčanov, ki so bili častniki v JLA, med njimi sta bila tudi dva generala. Na ogled so postavljena tudi jugoslovanska odličja, redi in medalje (tudi red narodnega heroja). Na koncu so še predmeti iz osamosvojitvene vojne. Predvsem je muzej bogat z orožjem in uniformami iz vseh treh vojn 20. stoletja na ozemlju Primorske. V muzeju si obiskovalci lahko ogledajo krajši film o življenju v Idriji v preteklem stoletju, ki je povezano z vojnimi dogajanjem.

Aljaž: »Kje ste našli vse predmete iz vaše zbirke?«

Slavko: »Nekaj sem imel že od očeta. Slikovni material sem dobil od ožjih družinskih članov, ki so lepo ohranili razne slike svojih bližnjih, ko so odšli v vojno, nekaj sem jih dobil pa tudi v arhivih iz muzeja idrijskega gradu Gewerkenegg. Strelivo in naboje sem našel na gori Rombon. Ostalo sem kupil na sejmih ali pa od prijateljev, ki stvari niso potrebovali. Imam pa tudi stik s Slovensko vojsko, kjer so mi določeni stvari podarili.«

Aljaž: »Ali tudi prodajate kaj iz svoje zbirke?«

Slavko: »Seveda, vse kar je podvojeno, lahko ljudje kupijo.«

Nemški vojak in orožje ter sorodnik iz prve svetovne vojne v ozadju. (Foto: Aljaž Gantar.)

Bombardiranje Italijanov nad Idrijo.
(Foto: Aljaž Gantar.)

Italijanska železnica za dostavo streliva do Idrije. (Foto: Aljaž Gantar.)

SKLEP

S kolegico zgodovine sva sledili učnim ciljem pri svojih predmetih. Pri slovenščini so dijaki usvojili pojem črtica, skozi literaturo pa so ozavestili znanje o prvi svetovni vojni, o življenju posameznika v njej, razmišljali, kaj je pomenila za človeštvo, npr. ob primeru, ko

je Marjeta v Cankarjevi črtici Kostanj posebne sorte izkopala grobišče. Ob branju klasičnega dela so izpostavili simbole, jih razložili ter sledili smerem moderne na Slovenskem. Ob branju slovenskih literarnih povesti, ki so vodile v govorne vaje, so tvorili tudi razumljiva in jezikovno ustrezna besedila, čeprav so ta vsebovala narečne neprimorske besede, starinske ter zastarele izraze. Skušali so se živeti v čas na začetku 20. stoletja ter spoznali, da se je življenje tedaj močno razlikovalo od današnjega. V svojih predstavitvah v računalniških programih PowerPoint ter Word so skušali izpostaviti zmožnost svojega doživljanja, kar je seveda vodilo v samostojno delo, ki so ga nadgradili z besedilno vrsto intervju, ko so skušali s svojimi sorodniki spoznati svoje korenine v preteklih dneh.

Kolegica zgodovine pa je pri svojem pouku sledila razvijanju spretnosti in veščin za razumevanje preteklosti in sodobnosti. Dijaki so znali razlikovati med vzroki in povodom za prvo svetovno vojno ter njenimi glavnimi akterji (centralne sile, antanta). Razmišljali so o prehrani ljudi in o pomanjkanju v času vojne in po njej, orožju, ovrednotili so tudi posledice vojaških spopadov in vojn. Razumeli so, kaj je pomenila vojna za posameznika in za njegovo družino, ugotavljali so, da se je vloga žensk med prvo svetovno vojno močno okrepila, saj so se le-te morale zaposliti, ko je moške klicala domovina. Spraševali so se o pomenu narodne zavesti Slovencev v tuji monarhiji in o njihovi vlogi v njej. Znali so opisati značilnosti pozicijske vojne in frontnega bojevanja. Analizirali so visoko število žrtev prve svetovne vojne in posledice za Slovence in Evropo ter spoznali Majniško deklaracijo in spoznavali posledice pariške mirovne konference 1919 za Evropo in svet. Z ogledom Muzeja prve svetovne vojne v Gorici so dosledno sledili svojemu znanju in vedenju o vojni, kar so nadgradili s samostojnim zapisom za oba šolska učna predmeta. Izpostavili so tudi dejstvo, ko sem jih kot profesorica slovenščine pri pouku slovenščine izzvala, da če bi bilo treba v boj, bi to kot mladi fantje in tako kot odgovorni državljani Republike Slovenije tudi storili. Postali bi taki, kot so bili nekdanji slovenski vojaki v Avstro-Ogrski – aktivno bi se priključili soborcem za pravo stvar.

VIRI IN LITERATURA

- Gabrič, A. in Režek, M. (2011). Zgodovina 4. Učbenik za četrti letnik gimnazije. Ljubljana: DZS.
- Goriška pokrajina, Pokrajinski muzeji. Zgibanka Muzej prve svetovne vojne.
- Grant, R. G. (2014). 1. svetovna vojna, veliki ilustrirani vodnik. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Katalog znanja, Slovenščina, Srednje strokovno izobraževanje, 2010.
- Katalog znanja, Zgodovina, Srednje strokovno izobraževanje, 2007.
- Levstik, V. (1974). Gadje gnezdo. Maribor: Založba Obzorja Maribor.
- Matičič, I. (1931). Moč zemlje, pripoved vasi. Ljubljana: Izdala in založila Vodnikova družba v Ljubljani.
- Pavlič, D. idr., (2009). Berilo 3: Učbenik za slovenščino – književnost v 3. letniku gimnazij. UMETNOST BESEDE. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Remarque, E. M. (1981). Na zahodu nič novega. Maribor: Založba Obzorja Maribor.
- Roš, F. (1933). Zvesta četa. Ljubljana: Izdala in založila Vodnikova družba v Ljubljani.

POVZETEK

V prispevku sem predstavila, kako smo na strokovni šoli posvetili pozornost obletnici prve svetovne vojne pri pouku slovenščine v povezavi s poukom zgodovine. Dijaki so z izhodiščnima klasičnima besediloma sledili slovenskim literarnim povestim, ki so pripovedovale o fronti ter zaledju. Tako sem skušala dijakom smeri Tehnik računalništva približati dogajanje med vojno, medtem ko je kolegica zgodovine tudi predavala učno snov o prvi svetovni vojni. Obe pa sva svoje delo nadgradili z ogledom Muzeja prve svetovne vojne v Gorici. Dijaki so s svojimi samostojnimi zapisi o spominih sorodnikov tega časa dodatno povzeli preteklo dogajanje.